

**XORIJ VA MAMLAKATIMIZ OLIMLARI IZLANISHLARIDA
PSIXOLOGIK MADANIYAT MASALASINING YORITILISHI.**

**BOTIROVA YORQINOY DILSHOD QIZI
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
YOSHLAR ISHLARI AGENTLIGI HUZURIDAGI
YOSHLAR MUAMMOLARINI O‘RGANISH VA ISTIQBOLLI
KADRLARNI TAYYORLASH INSTITUTI DOKTARANTI**

ANNOTATSIYA

Psixologik madaniyat asosiy psixologik bilim va ko‘nikmalarni egallash, ulardan foydalanish, o‘z harakatlarini, holatini (aks ettirish) tuzatish va tahlil qilish qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Psixologik madaniyatning yuqori darajasiga ega bo‘lgan odam insonga, o‘z-o‘zini rivojlantirishga, ijodkorlik va bilimga nisbatan qadriyat munosabatini shakllantiradi.

Kalit so‘zi: ijodkorlik, o‘z-o‘zini rivojlantirish, qadriyat munosabat.

Kirish

Tadqiqotning dolzarbligi psixologik madaniyatning odamning hayotiy faoliyatidagi, uning muloqoti, ijtimoiy moslashuvi, shaxsiy rivojlanish jarayonlaridagi muhim roldan kelib chiqadi. Zamonaviy psixologiyada shaxs psixologik madaniyatiga oid ko‘plab konsepsiyalar mavjud N.I. Isaeva, E.A. Klimov, L.S. Kolmogorov, N.I. Obozov, O.I. Motkov, L.D. Dyomina, Y.L. Kolominskiy va boshqalar.

Shunday konsepsiya egalaridan biri L.D. Dyomina va uning hamkasblarining rivojlantirgan konsepsiyasiga ko‘ra, shaxsning psixologik madaniyati «odamning umumiy madaniyatining bir qismi, atrof-muhitni psixologik aks ettirish va o‘zining psixologik haqiqatini yaratish qonuniyatlarini bilish, ichki va tashqi faollikni boshqarish usullarini ta‘minlovchi o‘zaro bog‘liq va o‘zaro bog‘langan komponentlardan iborat murakkab funktsional tizim» deb tushuniladi.[1]

V. N. Drujinin talabani asosiy (umumiy) madaniyati turlarini ajratish uchun uchta asosni taklif qiladi:

-ontologik asos inson hayotining asosiy sohalari bilan bog‘liqlikni tavsiflaydi: oila va hayot madaniyati, bo‘sh vaqt madaniyati va boshqalar.

-fenomenologik asos inson ehtiyojlari turlari va ularga mos keladigan faoliyat, faoliyat turlari bo'yicha bo'linadi: kommunikativ, o'yin madaniyati, kognitiv faoliyat madaniyati, mehnat, his-tuyg'ular va his-tuyg'ular, shaxsiy xavfsizlik, jismoniy, axloqiy va boshqalar.

-ilmiy asos insoniyatning madaniy tajribasini aks ettiruvchi fan va san'at sohalariga muvofiq shaxs madaniyati turlarini tavsiflaydi: matematik, psixologik, iqtisodiy, filologik, tarixiy, pedagogik va boshqalar.

Biz L.D. Dyomina ilmiy qarashlari asosida quyudagi fikirga keldik "Psixologik madaniyat umumiy shaxsda mavjud madaniyatlarning ma'lum bir qismi bo'lib, u shaxsning ichki va tashqi olamining boshqarish asosi bo'lib xizmat qiladi ekan" degan xulosaga keldik.

Shunday olimlardan biri N.I. Isayeva konsepsiyasiga ko'ra, psixologik madaniyat «shaxsning ichki dunyosini uyg'unlashtirish usuli sifatida, uning asosiy konstrukti bo'lgan «Men» bilan va ichki dunyoni tashqi dunyo bilan uyg'unlashtirish» deb qaraladi.[2]

Biz olimning qarshlaridan kelib chiqan holda quyudagi fikrni ilgari surdik "Psixologik madaniyat shaxsning o'z "men" bilan ichki va tashqi olamining bir biri bilan uyg'unlashuvidir" degan xulosaga keldik.

Yana bir olim E.A. Klimov psixologik madaniyatni «odamning umumiy madaniyatining bir qismi (oilaviy a'zo, fuqarolik, mutaxassis sifatida) deb hisoblaydi, bunda shaxs ilmiy psixologiya asoslarida bilimlar tizimini o'zlashtirish, psixikaning xususiyatlarini (o'zining va atrofdagilarning) tushunish bo'yicha asosiy ko'nikmalarni, bu bilimlarni kundalik hayotda, o'z-o'zini ta'lim olishda va kasbiy faoliyatda qo'llas. Bir tomondan, rivojlangan psixologik madaniyatga ega bo'lgan inson uchun bu holat kasbiy rivojlanish va kasbni egallashga tayyorgarlik darajasini oshirishga tashqi rag'bat bo'lib xizmat qiladi. Ammo, psixologik madaniyati past darajada shakllangan talabalar uchun esa bu holat ma'lum xavf omillarini yuzaga keltiradi. Chunki kasbiy faoliyatda o'zini muvaffaqiyatsiz deb his qilish – o'z-o'zini past baholashga, o'ziga bo'lgan ishonchning yo'qolishiga va turli ziddiyatlarning kelib chiqishiga olib keladi.

O'zbekistonda mustaqqillik yillaridan so'ng jamiyat uchun har tamomlana yetuk kadrlarni tayyorlashga etibor kuchaydi. Shu junladan talabalarda kasbiy, manaviy, psixologik yetuklik darajasiga bo'lgan etibor ham kuchaydi. Shu munosabat bilan talabalarda psixologik madaniyatning shakllanishi dolzarb masala bo'lib qoldi. psixologik madaniyat o'zi nima va uning rivojlanishiga tasir o'tkazuvchi omillarni aniqlash masalasi olimlarimizni ilmiy izlashiga chorladi. Shunday

olimlarimizning psixologik madaniyat va uning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar yuzaidan olib borilgan ilmiy ishlari yuzasidan to'xtalib o'tamiz:

Tadqiqotimiz mavzusi yuzasidan mamlakatimiz olimlaridan A.R. Aliev, N.M. Usmonova, X.Sh. Karimov, Abdurahmonov M.A., Z.R. Sultonov, Ibragimova O'.O'. , Sh.X. Boymatov, Saidov N.R, Rahmatov O'.Sh., Tuxtasunova G.Yu., Sh.M. Qodirov, T.R. Ismoilov, Muhammadiev R.S., D.T. Toshmatova va boshqa olimlar psixologik madaniyat haqida fikrlarini bildirib o'tgan bo'lsalar, biz maskur bobda olimlar fikrlariga tayangan holda o'z fikr va xulosalarimizni ilgari surdik. hni anglatadi». [3]

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili:

O'zbekistonlik olimlar tadqiqotlarida psixologik madaniyatning shakllanishida oilaviy tarbiya, ijtimoiy muhit, ta'lim tizimi va milliy qadriyatlar o'zaro uzviy bog'liq jarayonlar sifatida talqin etiladi. Masalan, A.R. Aliev psixologik madaniyatni shaxsning oiladagi tarbiyasi va ijtimoiy muhiti bilan bevosita bog'laydi. Uning ta'kidlashicha, shaxsning psixologik holati va ijtimoiy rivoji o'zaro aloqador bo'lib, psixologik madaniyat darajasi oiladagi muhit va ta'lim muassasalarining ta'siriga bevosita bog'liq [5]. Ushbu fikr shaxsning psixologik rivojida oilaviy omil va ijtimoiy muhitning birgalikdagi ta'sirini ilmiy asosda ko'rsatib beradi.

N.M. Usmonova esa psixologik madaniyatning ijtimoiy-ma'naviy va psixo-emosional jihatlariga alohida e'tibor qaratadi. Olimaning fikricha, psixologik madaniyat jamiyatning umumiy psixo-emosional muhitini shakllantiruvchi muhim omil bo'lib, milliy ma'naviy qadriyatlarni asrash va mustahkamlashda katta ahamiyat kasb etadi [6]. Bu yondashuv jamiyatdagi psixo-emosional muvozanatni ta'minlash va aholi ongida sog'lom ma'naviy qarashlarni shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi.

X.Sh. Karimov psixologik madaniyatning dinamik tabiatini ilmiy jihatdan yoritib, har bir millatning o'ziga xos psixologik madaniyati shakllanishida ta'lim va tarbiyaning o'rnini aniqlashga urinadi. U milliy madaniyat va psixologik jarayonlar o'rtasidagi o'zaro aloqani ochib berib, bunday yondashuv insonlarning tarixiy va madaniy merosini chuqurroq anglashiga yordam berishini ta'kidlaydi [6].

M.A. Abdurahmonov psixologik madaniyatni xalqning ma'naviy qadriyatlari, irsiyati va tarbiyasi bilan bog'liq holda ko'rib, shaxsning ijtimoiy olamdagi o'rnini, insonlar bilan o'zaro munosabatlari va madaniy xulq-atvori o'zaro uyg'un bo'lishi lozimligini qayd etadi [2]. Bu qarash jamiyatda psixologik muvozanatni saqlash hamda shaxslararo sog'lom muloqotni rivojlantirish uchun ilmiy asos yaratadi.

Z.R. Sultonov psixologik madaniyatning oilada va ijtimoiy muhitda shakllanishini, shuningdek, uni maktab va boshqa ta'lim jarayonlarida rivojlantirish

zarurligini ta'kidlaydi [6]. Uning fikricha, oila va ta'lim muassasalarining o'zaro hamkorligi shaxsning psixo-emosional holatini mustahkamlash va jamiyatda ijobiy ijtimoiy munosabatlar o'rnatishga xizmat qiladi.

Muhokama

Yuqorida keltirilgan ilmiy mulohazalar tahlili va mazkur yo'nalishda olib borilgan tajriba-sinov ishlari asosida, talabalar psixologik madaniyatini shakllantirishda ustuvor bo'lgan psixologik omillarni aniqlash imkoniyati yuzaga keldi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, psixologik madaniyatning tarkibiy jihatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Umumiy madaniyatning shaxs va individuallikni rivojlantirishdagi ahamiyatini chuqur anglash;

- psixologiya fanining ilmiy asoslarini bilish va amaliyotda qo'llash;
- har bir insonning noyoblighi va qadr-qimmatini tushunish, ularning shaxsiy xususiyatlarini hurmat qilish;
- o'z-o'zini va boshqa insonlarning asosiy xususiyatlarini, harakatlar va kayfiyatlarning haqiqiy ma'nosini aniqlash qobiliyati;
- qarama-qarshiliklarga va fikrlar tafovutiga konstruktiv javob berish ko'nikmasi;
- atrofdagi insonlar bilan hurmatli va samimiy muloqot o'rnatish, ularning manfaatlari, didi, odatlari va his-tuyg'ularini inobatga olish;
- o'zini, hissiyotlarini va munosabatlarini boshqarish qobiliyati;
- shaxsiy sha'n-sharafni asrash va boshqa insonning sha'n-sharafini qadrlash ehtiyoji;

Hamdardlik va oliyjanoblik sifatlari, shuningdek, ijtimoiy xulq-atvorda yuksak axloqiy me'yorlarga rioya qilish.

Ushbu sifatlar shaxsning fikrlash tarzi va xulq-atvorida namoyon bo'lib, uning hissiy-intellektual sohasining boyligini ifodalaydi.

Shu bois talaba shaxsining shakllanish jarayonini tahlil etishda, barcha munosabatlar va ular o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar ijodiy yondashuvni talab etadi. Chunki talabalar o'zining ijtimoiy munosabatlar makonini anglab, yangilik yaratish orqali yangi ijtimoiy aloqalarni shakllantiradi. Bu jarayon o'tgan davr ijtimoiy tajribasi va ilgari shakllangan madaniy meros asosida amalga oshadi.

Natijada, ijodiy salohiyatni rivojlantirish talabalar psixologik madaniyatini shakllantirishning asosiy shartlaridan biri sifatida maydonga chiqadi. Zero, ijodiy yondashuv nafaqat shaxsning individual o'sishini, balki uning ijtimoiy faoliyatida innovatsion va uyg'un munosabatlarni barpo etishini ta'minlaydi.

Natija

Shunday qilib, birinchi bobda psixologik madaniyat ijtimoiy muammo sifatida xorij, Rossiya va O'zbekistonda olib borilgan izlanishlar va ilmiy manbalar tahlil qilindi va tadqiqot maqsadiga mos ravishda tizimlashtirildi.

Keyingi boblar va paragraflarda:

-tadqiqotning tashkil etilishining metadalogik asosi yaratildi va tadqiqotimizga mos ravishda metodikalar tanlandi:

-talabalik davrida psixologik madaniyatni shakllanishini diagnostika qilish bo'yicha mos metodikalar o'tkilib dastlabki natijalar tahlil qilindi:

-shaxs o'zini-o'zi faolashtirish psixologik madaniyatni belgilovchi omil ekanligi taxlil qilindi:

Xulosa

Olib borilgan nazariy-ilmiy tahlillar mavzu doirasidagi muammolarni, xususan, psixologik madaniyat va uning shakllanishining psixologik omillarini nazariy tadqiq qilishga bag'ishlangan ishlarning bugungi kundagi taqchilligi va tizimlashtirilmaganligi hamda shu bilan birga dolzarbligini ko'rsatdi.

Dunyodagi ko'plab ilg'or psixologiya namoyondalarining psixologik madaniyatga oid qarashlari tadqiq qilinganda, bu jarayon shaxsning yosh va individual psixologik xususiyatlari, ong usti va ong osti tizimlarining psixologik himoya mexanizmlari, shaxs sifatleri, qadriyatlar tizimi, iymon-e'tiqodi, vijdonining shakllanishi, xulq-atvortexususiyatlari kabilar inobatga olinib, shaxsning sog'lom ijtimoiylashuvi va rivojlanishi uchun o'rganilishi muhim bo'lgan tadqiqot yo'nalishi ekanligi yana bir bor ta'kidlandi.

Ayni paytda, xorij hamda mamlakatimizda aynan ushbu muammo bo'yicha nazariy jihatdan olib borilgan tadqiqotlar tahlili quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini berdi:

Shaxsning psixologik madaniyati – bu insonning o'zini anglash darajasi, boshqa odamlarga va o'ziga bo'lgan munosabati hisoblanadi. U, eng avvalo, insonning o'z harakatlari va hissiyotlarini yetarlicha yaxshi boshqara olishi, konstruktiv muloqot olib borishi va turli ishlarni oqilona yurita olishi, shuningdek, aniq namoyon bo'lgan o'zini aniqlash, ijodkorlik va o'zini rivojlantirish jarayonlarining mavjudligida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Abdullaev F.A. «Psixologik madaniyat va ijtimoiy hayot». – Toshkent, 2019.
2. Abdurahmonov M.A. «Ma'naviy qadriyatlar va psixologiya». – Toshkent, 2014.
3. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное консультирование. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. – 208с.
4. Анисимов С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление [Текст] / С. Ф. Анисимов. - М.: Мысль, 1988. - 253 с
5. Асмолов, А. Г. Психология личности: принципы общепсихологического анализа. – М.: Смысл, 2001. – 416 с.
6. Асмолов А. Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека :учебник. М. : Академия, 2007.
7. Abdurahmonov Sh.S. «Psixologik madaniyat va ijtimoiy sharoit». – Toshkent, 2017.
8. Белова О.В. Общая психодиагностика – Новосибирск: научно-учебный центр психологии НГУ, 1996 – 91с.
9. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе – М.: Генезис, 2000 – 298с.
10. Boymatov Sh.X. «Oilaviy psixologik madaniyat». – Toshkent, 2011.
11. Baratov A.N. «Psixologik madaniyat va ijtimoiy holat». – Toshkent, 2018.
12. Boymatova G.A. «Psixologik madaniyat va ijtimoiy muhit». – Toshkent, 2014.
13. Baratov A.N. «Psixologik madaniyat va ijtimoiy holat». – Toshkent, 2018.
14. Библиер В. С. Мышление как творчество. М., 1975.
15. Boboev A.X. «Psixologik madaniyat va axloqiy rivoj». – Toshkent, 2018.